

Teologia i filozofia

RTWP 16 (2020), s. 9–42

Olgierd Filipowicz

TEOLOGIA PRZESTRZENI SAKRALNEJ W ŚWIETLE LITURGII KOŚCIOŁA

Wstęp

Każdy wierzący człowiek, oprócz tego, że modli się w zaciszu swojego domu, to aby urzeczywistnić słowa Chrystusa: „gdzie są dwaj albo trzej zebrani w imię moje, tam jestem pośród nich” (Mt 18,20), idzie do kościoła. Sprawowana tam liturgia i przyjmowanie sakramentów ma swoją długą historię i teologię, która zaczęła się wraz z narodzinami Kościoła z przebitego boku Chrystusa, a nawet pewne zwyczaje czerpie z czasów Starego Testamentu.

Przestrzeń do sprawowania kultu jest określona przez przepisy liturgiczne i Tradycję w taki sposób, by każdy element odpowiadał swojej funkcji, by wierni mogli swobodnie uczestniczyć w świętych czynnościach, by przestrzeń „mówiła” o Bogu i prowadziła do Niego. Wierni wszystkich wieków starają się, aby ich świątynia jak najlepiej odpowiadała tym wymogom. Kościoły pokazują, że polecenie Chrystusa, by *iść na cały świat i czynić na Jego pamiątkę* (por. Łk 22,19) wszyscy chrześcijanie chcą wypełniać możliwie jak najdokładniej.

Sobór Watykański II nadał nowy kierunek w budowaniu kościołów. Otwarty na nowości zarówno technologiczne jak i regionalne, jako pierwszy sprecyzował w dokumentach kościelnych charakter przestrzeni liturgicznej.

Dokumenty wprost mówią o urządzeniu kościoła do celebracji mszalnej. Jasno wskazują na odsunięcie ołtarza od ściany tak, by móc go swobodnie obejść. Ustawiając ambonę należy zwrócić uwagę, by była w relacji do ołtarza, aby uwaga ludu samoistnie się na niej skupiała. Kolejnym ważnym elementem dowartościowanym przez Sobór Watykański II jest miejsce przewodniczenia, które powinno wskazywać na funkcję prowadzenia liturgii przez celebrans. Jego położenie też nie jest bez znaczenia, ale powinno być w relacji do wiernych, ostatecznie może być ustawione bokiem. Miejsca dla ministrantów również powinny znajdować się w prezbiterium, by swobodnie mogli wykonywać swoje funkcje i mieli dostęp do kredensu.

Istotnym elementem jest też chrzcielnica, na którą została zwrócona uwaga w dokumentach Kościoła, by była w widocznym miejscu. Chrzest jest czynnością całej wspólnoty, dlatego ważne, by możliwie jak najwięcej osób mogło w nim uczestniczyć. Tabernakulum (jako duchowe serce) również powinno być umieszczone w godnym miejscu. Precyzyjne wytyczne w tej kwestii zostawiają jednak swobodę przy jego umiejscowieniu.

Pozostałe elementy kościoła powinny odznaczać się prostotą i godnością, jednak nie można zapomnieć o szlachetności materiałów. Te cechy powinny charakteryzować nie tylko wszelkie naczynia, ale funkcjonalność powinna odnaleźć swoje odbicie w ustawieniu konfesjonahu, miejsc dla wiernych oraz miejsc dla zespołu śpiewaczego, co powinno wszystkim umożliwić czynne uczestnictwo w liturgii. Nie zapomniano też o świętych i o czci dla nich zarówno poprzez relikwie pod ołtarzem, jak również przez tego właśnie wypada nad ich grobami wznosić ołtarz lub złożyć relikwie pod ołtarzem, by „zwycięskie ofiary znalazły się w tym miejscu, w którym Chrystus jest ofiarą. Lecz On, za wszystkich cierpiął, na ołtarzu, oni pod ołtarzem, gdyż Jego męką zostali odkupieni¹.

¹ Tamże, nr 5.

1. Miejsce celebracji mszalnej

Jezus Chrystus sam jest naszą świątynią, kapłanem, ołtarzem i ofiarą. Kościoły to przede wszystkim znaki Świątyni – Ciała Chrystusa i Ludu Bożego.

Sztuka i jej wytwory to najwznioślejszy wyraz ducha ludzkiego oraz jego odbicie. Oprócz tego jest też ludzką pracą, przez którą jest wypowiedane Boże piękno. Jest harmonijnie zgodne z najważniejszym celem człowieka – Bogiem. Dlatego artysta tworzący sztukę religijną powinien być człowiekiem wierzącym, bo w ten sposób wyraża swoją wiarę².

1.1. Kościół jako zgromadzenie

Kościół, w języku greckim *ἐκκλησία*, na początku oznaczał zgromadzenie wiernych lub ogół wierzących w Jezusa Chrystusa. Chryścijanie pierwszych wieków mieli świadomość, że sami są Kościołem i jeszcze nie nazywali tym słowem świątyni, ale mówiono o tych miejscach *domus ecclesiae* (domy Kościoła)³.

Kościół swe pochodzenie czerpie od samego Chrystusa, dlatego tak jak On jednocześnie jest Bogiem i człowiekiem, w podobny sposób Jego Kościół jest Boski i ludzki. Posiada niewidzialne łaski a jednocześnie możemy go zobaczyć, dostrzec jego działanie w świecie. Jego inną, równoległą cechą jest trwanie na modlitwie – jest to Kościół pielgrzymujący i swoim celem wykracza poza rzeczywistość materialną. Wszystkie elementy ludzkie są podporządkowane i skierowane do Boga, to co widzialne do niewidzialnego, kierując się wyższością ducha nad materią⁴.

Eucharystia jest to znak jedności, więź miłości, uczta paschalna dana przez naszego Pana Jezusa Chrystusa, podczas której uobecnia się Jego ofiara męki, śmierć i zmartwychwstanie. Podczas niej

² Por. PIUS XII, *Musicae sacra disciplina*, II, 2; A. FILIPEK, *Teologia sztuki w Kościele posoborowym*, w: *Liturgia Sacra* 9 (2003) nr 1, s. 133.

³ Por. M. ZACHARA, dz. cyt., s. 221–222.

⁴ Por. KL 2.

„napęłniamy duszę łaską i otrzymujemy zadatek przyszłej chwały”⁵. W ten sposób dokonuje się dzieło naszego odkupienia⁶.

Jezus Chrystus jest Świątynią Bożą, przestrzenią Jego przebywania. Przez Ducha Świętego Lud Boży staje się w Bogu wznoszona budowla⁷. Kościół jest też zewnętrznym znakiem wspólnoty żyjącym na danym terenie⁸, „albowiem z boku Chrystusa umierającego na krzyżu zrodził się przedziwny sakrament całego Kościoła”⁹.

Chrystus chcąc urzeczywistniać dzieła do których posłał Apostołów i ich następców, jest obecny zarówno w zgromadzeniu, a przede wszystkim podczas sprawowanej liturgii. Chrystus jest realnie obecny na cztery sposoby: W osobie celebransa sprawującego Eucharystię, w słowie Bożym czytany podczas liturgii, pod Postaciami eucharystycznymi oraz w Kościele modlącym się i śpiewającym. Chrystus umierając na krzyżu oddał najwyższą cześć Bogu, a ustanawiając Eucharystię zechciał włączyć w to uwielbienie również swój Kościół.

W tak wielkim dziele Oblubienica Chrystusa otrzymuje uświęcenie a Bóg doskonałą chwałę. Liturgia będąca całkowitym kultem publicznym Chrystusa-Kapłana i Jego Ciała, czyli Kościoła, wyrażają się i urzeczywistniają przez znaki uświęcenie człowieka oraz wykonują kapłański urząd Jezusa Chrystusa. W ten sposób „każda celebrowana liturgia, jako działanie Chrystusa-Kapłana i Jego Ciała, jest czynnością w najwyższym stopniu świętą, a żadna inna czynność Kościoła nie dorównuje jej skuteczności z tego samego tytułu i w tym samym stopniu”¹⁰.

W Chrystusie Kościół jest budowany na chwałę Boga, w którym wszyscy chrześcijanie wzrastają i stanowią świątynię Boga przez Ducha (por. Ef 2,20–22). Chrystus jest również fundamentem Kościoła, budowanego przez Apostołów i wszystkich wierzących. Ko-

⁵ Tamże, 47.

⁶ Por. *Sacramentarium Veronense*, wyd. L. C. MOHLBERG, nr 93, cyt. za: KL 2.

⁷ Por. KKK 1197.

⁸ Por. tamże, 1180–1181.

⁹ Por. św. AUGUSTYN, Enarr. In Ps., 138, 2: Turnholti 1956, s. 1991, w: *Modlitwa po drugim czytaniu Wigilii Paschalnej*, w Mszałe Rzymskim przed reformą Wielkiego Tygodnia, cyt. za: KL 5.

¹⁰ KL 7.

ściół jest świątynią Boga, w której mieszka Duch Boży (por. 1Kor 3,9–11; 16–17), to żywe kamienie, budowane „jako duchowa świątynia” (1P 2,5). Kościół wypływa z przebitego boku Chrystusa i jest Jego królestwem, które rośnie w mocy Bożej¹¹.

Wszystkie dzieła chrześcijan mają świadczyć o prawdzie, że wierzący nie będąc z tego świata, są jednak światłością świata i oddają chwałę Bogu przed ludźmi¹². Rodzina jest niejako domowym Kościołem, w którym rodzice słowem i przykładem realizują powinność zwiastowania wiary i pielęgnowania ich powołania, zwłaszcza duchowego. Każdy wierny jest powołany przez Chrystusa na właściwej sobie drodze do „doskonałej świętości, jak i sam Ojciec jest doskonały”¹³. Wszyscy ludzie są zaproszeni do nowego Ludu Bożego i Kościół wypełnia wolę Boga gromadząc ich w jedno (por. J 11,52)¹⁴.

Święty Augustyn mówi, że „dom ten jest domem naszych modlitw – my sami, domem Boga”¹⁵. Powołuje się przy tym na świętego Pawła, który wprost mówi, że nasze ciała są świątynią Ducha Świętego, który w nas mieszka (por. 1Kor 6,19). To Kościół jest Ciałem Mistycznym Chrystusa i w ten sposób jest świątynią Boga.

1.2. Kościół jako budynek

Świątynia widzialna ma oznaczać i ukazywać Kościół w tym konkretnym miejscu, mieszkanie Boga z ludźmi pojednanymi i zjednoczonymi w Chrystusie¹⁶. Świątynią Boga jest Jezus Chrystus, wcielona Druga Osoba Trójcy Świętej (por. Kol 2,9).

Nasze widzialne świątynie są obrazami Miasta Świętego, niebieskiego Jeruzalem – miejsca, do którego przez całe nasze życie pielgrzymujemy¹⁷. „Przy urządzaniu kościoła i jego zdobieniu, zwłaszcza poprzez obrazy, należy dążyć do rozbudzania pobożności całej wspólnoty wiernych”¹⁸. Budowle sakralne chrześcijan są postrzega-

¹¹ KK 3.

¹² Por. KL 9.

¹³ KK 11.

¹⁴ Por. tamże, 13.

¹⁵ Por. Św. AUGUSTYN, *Sermo* 336,1. LH IV, s. 1705, cyt. za: A. FILIPEK, dz. cyt., s. 132.

¹⁶ Por. KKK 1180.

¹⁷ Por. tamże, 1198.

¹⁸ OWMR 318.

ne jako symboliczny obraz zgromadzonej w nich wspólnoty. Oprócz tego jest realizacją biblijnego wzorca jako *Domus Dei* – Przybytek Boga, czyli ziemski obraz Bożej, niebiańskiej świątyni, z natury tożsamej z wzorem idealnym.

Euzebiusz z Cezarei mówiąc o kościele, myślał o każdym elemencie bardzo symbolicznie. Trzy bramy prowadzące do wnętrza wyrażały Trójkę Świętą; światło słoneczne padające z okien to łaska Boża oświecająca ludzi; ołtarz to sam Najwyższy Kapłan Jezus Chrystus, a jego lokalizacja wskazuje na Święte Świętych z biblijnego Przybytku. Każde miejsce zajmowane przez świeckich było obrazem różnorodnych darów Ducha Świętego, które są wypełniane we wspólnocie Kościoła¹⁹.

Antoni Nowowiejski opisuje kościół jako Kościół duchowy, który *de facto* obejmuje cały świat. Porównuje go do tajemniczego okrętu, na którym znajdują się chrześcijanie miotani falami wzburzonego świata, jednak ciągle zdążający do portu błogosławionej wieczności. Pomimo zagrożeń tylko tu są bezpieczni i nie zważając na burze, których doświadczają, pewnie dojdą do królestwa niebieskiego. Sama nazwa „nawa” pochodzi od słowa „navis” – okręt.

Prezbiterium, w którym przebywają duchowni jest ustawione na wzniesieniu, by lud wierny mógł dobrze widzieć i brać za przykład życie tych, w których się wpatruje²⁰. Okolice ołtarza traktowano również jako *Sancta Sanctorum* na wzór świątyni Salomona, które symbolizują życie kontemplacyjne, a nawę jako *Sancta*, czyli przestrzeń dla ludu i życia czynnego, w którym realizuje się przykazanie miłości bliźniego.

Benedyktyńska tradycja traktowała liturgię jako partycypację w liturgii niebiańskiej, w który przestrzeń chóru przenika się z przestrzenią nieba. Chóry anielskie śpiewające przed Tronem Majestatu Boga miały swój odpowiednik w chórze śpiewającym w stallach psalmy²¹.

¹⁹ Por. J. NOWIŃSKI, *Sakralna przestrzeń – charakterystyka oraz wybrane treści ideowe i symboliczne*, w: *Architektura i sztuka kościołów w świetle liturgii. Treści ideowe świątyni. VIII Seminarium Kurii Metropolitalnej Warszawskiej*, Warszawa 2016, s. 8–9.

²⁰ Por. A. J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., s. 220–221.

²¹ Por. J. NOWIŃSKI, dz. cyt., s. 11–13.

Kościół stanowi wyraz, znak zgromadzenia, które jest zwołane w Jezusie Chrystusie przez Boga Ojca²². Kościół jest symbolem Chrystusa (por. J 2,13–22), który pojednał niebo z ziemią, oraz wyobraża Najświętsze Serce Pana Jezusa. Na Piotrze jest zbudowany Kościół chrześcijan (por. Mt 16,18). Budynek spotykania się zgromadzenia jest domem Bożym, „który jest kościołem żyjącego Boga, kolumną i podporą wiary” (1Tm 3,15).

To w Panu Jezusie rozpoczęło się oddawanie Bogu czci w Duchu i prawdzie (J 4,23). Kościół chrześcijański jest świadkiem obecności Chrystusa pośród swojego ludu. Przez liturgię budowla staje się domem Boga. Oprócz tego jest obrazem pielgrzymującego Ludu Bożego, który ciągle jest w drodze do Boga. Dlatego kościół ma być otwarty dla wszystkich. Tutaj też Chrystus gromadzi swoją Owczarnię i prowadzi Ją do domu Ojca. Człowiek wchodzący do kościoła powinien mieć możliwość uświadomić sobie swój początek oraz cel swojego życia²³.

2. Strefa liturgii ofiary

Krzyż Chrystusa jest ołtarzem Nowego Przymierza i jest on źródłem sakramentów Misterium Paschalnego. Na ołtarzu poprzez znaki uobecnia się ofiara krzyża. Jest też stołem Pańskim, do którego zaproszony jest Lud Boży. Niektóre liturgie wschodnie uznają ołtarz za symbol grobu Chrystusa²⁴.

Lud Boży jest zaproszony do przystępowania do stołu Bożego w czasie Mszy świętej. Ołtarz jest również centrum dziękczynienia, wypełnianego sprawowaniem Eucharystii²⁵. Ołtarz powinien wskazywać „na Jezusa Chrystusa, który jest żywym kamieniem”²⁶.

Ołtarz oznacza Chrystusa i Eucharystię Kościoła²⁷, a oprócz tego jest również symbolem zgromadzenia. Przy ołtarzu wspólnota ma rosnąć na duchową świątynię i dojrzewać w nadprzyrodzonej miłości²⁸.

²² Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 128.

²³ Por. A. FILIPEK, dz. cyt., s. 132–134.

²⁴ Por. KKK 1182; OWMR 73; 296.

²⁵ Por. OWMR 296.

²⁶ Tamże, 298.

²⁷ Por. tamże, 303.

²⁸ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 129–130.

Ołtarz to stół Pana, czyli stół Ostatniej Wieczerzy. Antycypuje też stół uczyty niebieskiej²⁹. Ołtarz to serce kościoła i stół święty³⁰. Jest też „kamieniem ofiarnym”³¹, na którym są składane Bogu dary. Ołtarz przypominający stół wskazuje na ciągłość z Ostatnią Wieczerzą, a zbudowany z kamienia ukazuje głębszy związek ofiary eucharystycznej z ofiarą Pana Jezusa na krzyżu. Oprócz tego symbolizuje Chrystusa, który stał się żywym kamieniem, odrzuconym przez budujących (por. 1P 2,4; Mt 21,42–44).

Ołtarz jest miejscem, do którego wszystko zmierza. Jest to stół Pański (*mensa Domini*), a nawet można powiedzieć serce kościoła. Jest również nazywany *tronem wystawienia* i *ołtarzem dziękczynienia Chrystusa Bogu*, w które włącza się zebrany lud. Ołtarz jest też znakiem miłości Bożej, bez której nie może być zbawienia³².

Ojcowie Kościoła wprost określają, że „ołtarz jest Chrystusem”³³. Jest również najbardziej wymownym znakiem pośrednictwa Chrystusa. Lud Boży składający ofiarę wskazuje również na siebie, jako na ołtarz Boga³³.

Wskazuje na to święty Grzegorz Wielki w słowach: „Czym jest ołtarz Boży, jeśli nie duchem dobrze żyjących? (...) Słusznie więc serce sprawiedliwych zwie się ołtarzem Boga”³⁴. Ołtarz zdecydowanie jest najwymowniejszym znakiem pośrednictwa Chrystusa.

Na ołtarzu, który jest stołem Pańskim, uobecnia się ofiara krzyża. Jest również centrum dziękczynienia, które realizuje się przez Eucharystię³⁵. Jest to też miejsce ofiary Nowego Testamentu oraz stół uczyty zaproszonych przez Chrystusa.

Jezus Chrystus podczas Ostatniej Wieczerzy ustanowił pamiątkę ofiary, którą sam później złożył na krzyżu, a w ten sposób uświęcił

²⁹ Por. *La problematique de l'autel, Chroniques d'Art Sacre* (1985) z. 1, s. 12, cyt. za: M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 132.

³⁰ Por. J. A. JUNGSMANN, *Der Gottesdienst der Kirche*, Innsbruck 1962, s. 68–69, cyt. za: M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 132–133.

³¹ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 133.

³² Por. Z. WIT, *Przestrzeń sakralna dla sprawowania Eucharystii*, w: *Kultura i sztuka w służbie Eucharystii*, red. R. PIERSKAŁA, R. POŚPIECH, Opole 1997, s. 42–43.

³³ Por. B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. I, dz. cyt., s. 149.

³⁴ Por. OPKO, *Obrzędy poświęcenia ołtarza*, nr 2.

³⁵ Por. OWMR 259.

stół ofiarny, przy którym Jego uczniowie mieli sprawować Eucharystię na Jego pamiątkę (por. Łk 22,19nn). Wskazuje na to również święty Paweł pisząc: „Kielich błogosławieństwa, który błogosławimy, czyż nie jest udziałem we Krwi Chrystusa? Chleb, który łamiemy, czyż nie jest udziałem w Ciele Pana? Ponieważ jeden jest chleb, przeto my, liczni, tworzymy jedno Ciało. Wszyscy bowiem bierzemy z tego samego chleba” (1 Kor 10,16n)³⁶.

Przy ołtarzu *czas się urywa*. Mamy wyraźne przejście od Kościoła pielgrzymującego, walczącego, do Kościoła w chwale i właśnie ołtarz jest tego znakiem, wyraźnym elementem jedności Kościoła widzialnego z niewidzialnym³⁷.

Chrystus Pan w czasie liturgii dokonuje naszego odkupienia³⁸. Liturgia w najwyższy sposób pomaga Ludowi Bożemu, aby swoim życiem wierni „wyrażali oraz ujawniali innym misterium Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła”³⁹.

Ci, którzy przynależą do Kościoła codziennie są uświęceni przez liturgię i są budowani na świątynię miłą Bogu. Stają się mieszkaniem Ducha Świętego, które odpowiada doskonałości chrześcijanina przez upodobnienie do Chrystusa. Liturgia jednocześnie pomaga im w głoszeniu Chrystusa, przez ukazywanie Kościoła niewierzącym, jako „sztandaru wzniesionego dla narodów”, by każdy, bo przecież wszyscy jesteśmy dziećmi Bożymi, zgromadził się pod Bożą opiekę, *aby wszyscy byli jedno*⁴⁰.

Jezus ustanowił Apostołów, aby „ogłaszane dzieło zbawienia sprawowali przez ofiarę i sakramenty, stanowiące ośrodek całego życia liturgicznego”⁴¹. Spożywając Wieczerzę Pańską, wspominają śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa, aż On ponownie przyjdzie na ziemię w chwale swojego majestatu⁴².

³⁶ Por. OPKO, *Obrzędy poświęcenia ołtarza*, nr 3.

³⁷ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 172.

³⁸ Por. MR, *Modlitwa nad darami z 2 niedzieli zwykłej*.

³⁹ KL 2.

⁴⁰ Por. tamże, 2.

⁴¹ Tamże, 6.

⁴² Por. tamże, 2, 6.

Lud Boży uczestniczy w zgromadzeniu liturgicznym i przystępuje do Komunii świętej, by otrzymać życie wieczne i wyrazić jedność całego Ciała Chrystusowego. Ofiarowuje też siebie razem z Chrystusem w darze dostępując udziału w powszechnej Ofierze, na którą składa się cała społeczność odkupionych. Ta ofiara jest składana przez samego Jezusa Chrystusa, Najwyższego Kapłana⁴³. Ziemską liturgia to przedsmak, zaczątkowa forma liturgii niebiańskiej sprawowanej w niebie, co jest celem życia każdego chrześcijanina. W nowym Jerozalem Chrystus siedzi po prawicy Boga, a święci tworzą niebieską społeczność, w której Kościół będzie miał swój udział⁴⁴.

Kościół od początku zbierał się, by odprawić paschalne misterium, czytając wszystko, co jest napisane o Jezusie Chrystusie w Piśmie Świętym oraz sprawując Eucharystię, w której „uobecnia się zwycięstwo i triumf Jego śmierci”⁴⁵, równocześnie składając dzięki „Bogu za niewysłowiony dar” (2Kor 9,15) w Chrystusie Jezusie, „dla uwielbienia Jego chwały” (Ef 1,12) przez moc Ducha Świętego. Liturgia ziemską jest też czynnością wszystkich zastępów niebieskich, z którymi wyśpiewujemy Panu hymn chwały. W ten sposób żyjąc w Panu naszym Jezusie Chrystusie oczekujemy Jego pojawienia się w chwale, by w Nim królować w wieczności⁴⁶.

Kościół zmierza do szczytu, którym jest liturgia, jednocześnie z niej jako źródła czerpie moc działania. Wszystkie czynności apostołskie mają na celu nawrócenie całego świata, by będąc dziećmi Bożymi przez wiarę i chrzest „schodzili się razem, wielbili Boga pośród Kościoła, uczestniczyli w Ofierze i pożywali Wieczerzę Pańską”⁴⁷.

Liturgia też rozpala Lud Boży, by przez napełnienie się sakramentami wielkanocnymi żył w doskonałej jedności. Kościół mo-

⁴³ Por. OChD, *Wprowadzenie ogólne*, nr 2.

⁴⁴ Por. OWMR 318; KL 8.

⁴⁵ Sobór Trydencki, ses. XIII, 11 października 1551, dekret *De ss. Eucharistia*, 5: *Concilium Tridentinum, Diariorum, Actorum, Epistolarum, Tractatum nova collectio*, wyd. Soc. Goerresianae, t. VII. Actorum pars V, Friburgi Brisgoviae 1961, s. 202, cyt. za: KL 6.

⁴⁶ Por. KL 6–8.

⁴⁷ Tamże, 10.

dląc się dba, by wierni „zachowywali w życiu, co otrzymali przez wiarę” Eucharystia odnawiając przymierze Boga z ludźmi pociąga i wznieca w nich miłość do Chrystusa. Łaska Boża spływając głównie z Eucharystii najbardziej uświęca człowieka w Chrystusie i realizuje uwielbienie Boga, będące celem wszystkich innych aktów Kościoła.

Duszpasterze są stróżami czuwającymi nad godnym i ważnym sprawowaniem czynności liturgicznych oraz, by uczestniczenie Ludu Bożego było świadome, czynne i owocne. Szczytem każdego wezwania Kościoła prowadzącego do wiary i nawrócenia jest pełne uczestnictwo w liturgii, stąd Kościół potrzebuje również innych dzieł, spełniających to zadanie. Msza święta jest błaganiem, by Bóg przyjął składaną duchową ofiarę i z ofiarowanych wiernych uczynił sobie wieczysty dar.

Prawdziwy duch chrześcijański wiernych ma swoje źródło w liturgii, która jest pierwsza i niezastąpiona pod tym względem. Liturgia składając się z części niepodlegającej zmianie, bo pochodzącej od samego Boga, zbudowana jest równocześnie z części podlegającej zmianom. Kościół dba, by te elementy coraz doskonalej odpowiadały wewnętrznej naturze liturgii, by układ tekstów i obrzędów jaśniej wyrażał święte tajemnice, których są znakami. W ten sposób lud chrześcijański lepiej rozumie i pełniej uczestniczy w świętych obrzędach, w sposób czynny i społeczny⁴⁸.

W Piśmie świętym „trzeba szukać znaczenia czynności i znaków”⁴⁹. Liturgia jest kultem całego Kościoła, a nie czynnością prywatną. Jest sakramentem jedności całego Kościoła, który jest ludem świętym, zjednoczonym i zorganizowanym pod przewodnictwem biskupów. Stąd czynności liturgiczne są cechą własną całego Kościoła, uwiadcniają całe Ciało Kościoła i wpływają na nie⁵⁰.

Eucharystia aktualizuje dzieło zbawienia⁵¹, a realizowana przez sakramenty i cnoty społeczność kapłańska jest święta i organicznie

⁴⁸ Por. tamże, 9–14, 21.

⁴⁹ Tamże, 24.

⁵⁰ Por. tamże, 26.

⁵¹ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 125.

ukształtowana⁵². Liturgia jest przedziwną wymianą między niebem a ziemią⁵³ i wyraża oblubieńczą miłość Chrystusa do Kościoła⁵⁴.

3. Strefa liturgii słowa

3.1. Ambona

Ambona jest kolejnym ważnym elementem w prezbiterium. Dokumenty Soboru Watykańskiego II wyraźnie oddzielają liturgię słowa od liturgii eucharystycznej⁵⁵. Nazwa ambona pochodzi od greckiego słowa *ἄμβων* – szczyt góry, a źródłosłów od czasownika *ἀναβαίνω* oznacza wstępować, wchodzić.⁵⁶

Liturgia słowa jest dziedzictwem synagogi, w której słuchanie Słowa Bożego zawsze było utożsamiane ze spotkaniem z samym Bogiem, w którym lud gromadzi się wokół katedry Mojżesza. W katolicyzmie, który pewne elementy przejął od judaizmu, miejsca, z których odbywa się czytanie Słowa Bożego, powinny również przypominać o Bogu przemawiającym do swojego ludu⁵⁷. Innymi słowami określającymi to miejsce są: *analogus, auditorium, bema, dicterium, exedra, gradus, kathedra, lektorium, pulpitum, pyrygus, suggestus, tribunal*, w zależności od kształtu⁵⁸.

Przed Soborem Watykańskim II prezbiterium było przeznaczone dla duchowieństwa – najczęściej oddzielone balustradą. W ten sposób elementem wydzielonym i przeznaczonym wyłącznie dla osób wyświęconych była ambona⁵⁹.

⁵² KK 11.

⁵³ Por. A. FILIPEK, dz. cyt., s. 136.

⁵⁴ Por. Por. M. ZACHARA, dz. cyt., s. 227.

⁵⁵ Por. A. M. WIERZBICKA, *Elementy wyposażenia prezbiterium*, w: *Architektura i sztuka kościołów w świetle liturgii. Dawne i nowe wnętrza kościołów wobec potrzeb odnowionej liturgii. II Seminarium Kurii Metropolitalnej Warszawskiej*, red. S. Nowakowski, Warszawa 2010, s. 37.

⁵⁶ Por. R. WALCZAK, dz. cyt., s. 45.

⁵⁷ Por. OWLM 35.

⁵⁸ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 138.

⁵⁹ Por. Z. WIT, *Przestrzeń...* dz. cyt., s. 39.

Źródłem liturgii jest Słowo Boże⁶⁰, które jest spoiwem łączącym lud. Ambona zaś obok ołtarza „stołem Słowa”⁶¹, czyli miejscem skąd kapłan karmi Kościół⁶². „Ambona ukazuje obecność Chrystusa w słowie Bożym”⁶³ i w ten sposób uobecnia się sam Bóg⁶⁴. Dotyczy to zarówno proklamacji czytań ze Starego Testamentu, Nowego Testamentu, jak również eksplikacji tego słowa – homilii⁶⁵.

Bogdan Snela mówi o tym miejscu jako o „głowie-mózgu Kościoła” i dostrzega w nim symbol Chrystusa-Nauczyciela⁶⁶. W prezbiterium jest ono miejscem, z którego jest głoszone Słowo Boże⁶⁷.

Liturgia słowa Bożego stara się, by przed udzieleniem sakramentu ożywić wiarę wszystkich obecnych oraz wspólną modlitwą wyprosić owoce sakramentu⁶⁸. Liturgia jest czynnością całej wspólnoty, a przewodniczy jej Chrystus w osobie celebransa⁶⁹. Kiedy w kościele jest czytane Pismo święte, wtedy sam Chrystus przemawia i sam głosi ludziom Ewangelię⁷⁰.

Przez ambonę aktualizuje się prorocka funkcja Chrystusa w Ludzie Bożym, by rozpaleni Duchem Świętym szerzyli żywe świadectwo o Jezusie życiem wiary i miłości oraz chwając Boga wyznawali Jego Imię (por. Hbr 13,15). Duch prawdy pobudza i podtrzymuje zmysł wiary wśród wiernych, którzy przyjmują słowa Boże⁷¹.

Tłumaczenie ludowi słowa Bożego można przyrównać za Ojcami Kościoła do wznoszenia budowli kościoła. Święty Grzegorz Wielki określa ten trud jako *aedificatio fidei* – budowanie wiary⁷².

⁶⁰ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 140.

⁶¹ Por. KL 51.

⁶² Por. KK 11.

⁶³ J. MIAZEK, dz. cyt., s. 11.

⁶⁴ Por. A. M. WIERZBICKA, dz. cyt., s. 37.

⁶⁵ Por. R. WALCZAK, dz. cyt., s. 46.

⁶⁶ B. SNELA, *Ambona*, w: EK, I, Lublin 1973, s. 407, cyt za: M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 140; KL 33.

⁶⁷ Por. OWMR 295.

⁶⁸ OChD 17.

⁶⁹ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 136; KL 7.

⁷⁰ Por. KL 7, 33.

⁷¹ Por. KK 12.

⁷² Por. R. WALCZAK, dz. cyt., s. 22.

Przy ustalaniu miejsca proklamacji słowa Bożego, zawsze starano się, by dana osoba była na wyższym miejscu, aby w ten sposób stała się lepiej widziana i słyszana. Dopiero w kolejnych latach, zaczęto dopatrywać się w tym umiejscowieniu specjalnej symboliki.

Na ambonie odbywa się czytanie słowa Bożego, na które lud wierny odpowiada przez psalm responsoryjny mający formę śpiewu. Oprócz tego są stąd odmawiane modlitwy. Te potrójne czynności wykonywane od ambony wskazują na wyjątkową funkcję i niezwykłą wartość. Nie da się przeżyć w pełni Eucharystii bez uczestnictwa w liturgii słowa. Ambona jest przeznaczona do posługi słowa Bożego, a przez to jest głównym elementem w trakcie liturgii słowa.

Liturgia słowa i liturgia eucharystyczna tak ściśle łączą się ze sobą, że tworzą jeden akt kultu, przez który Lud Boży jest pouczany i posilany. Ambona wskazuje na Boży autorytet czytań biblijnych i śpiewanych psalmów. Odczytanie tekstów skryptyrystycznych ożywia i powoduje skuteczność mocy Ducha Świętego działającego podczas liturgii⁷³.

Ambona jest nazywana również „ustami Pana”, ponieważ stąd Bóg karmi swój lud pokarmem słowa⁷⁴. Trzeba również pamiętać o tym, że ambona przed użytkowaniem powinna być pobłogosławiona zgodnie z obrzędem znajdującym się w Rytuale Rzymskim⁷⁵.

Kaznodzieję można wyrazić symbolicznie przez obraz koguta, ponieważ głośno opowiada słowo Boże i budzi tych, którzy śpią w grzechach. Zwiastuje też powstanie słońca, gdyż głosi dzień sądu i chwałę nieba. Również tak jak kogut obraca się do wiatru, bo sprzeciwia się tym, którzy buntują się przeciwko Bogu. Podstawa, na której ów się znajduje symbolizuje niezłomne słowa kaznodziei i uczy, że nie powinno się nauczać z natchnienia tylko ludzkiego, ale z Ducha Bożego⁷⁶.

Święty Ambroży nazywa Chrystusa Kogutem: *gallus mysticus*, ponieważ Chrystus zmartwychwstał rano i wzywa nas do czynów

⁷³ Por. tamże, s. 44–49.

⁷⁴ Por. S. LECH, *Przestrzeń celebracji liturgicznych*, w: *Wiadomości diecezji łowickiej*, 2 [6] (1993) s. 43, cyt. za: R. WALCZAK, dz. cyt., s. 44.

⁷⁵ Por. OWMR 309.

⁷⁶ Por. A. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., s. 205–206.

światłości. Symbolizuje również czuwanie duszy oczekującej nadejścia Ducha Świętego, by razem z dzwonami zapowiadać „wieczne zmartwychwstanie Słońca Sprawiedliwości”⁷⁷.

Kolejnym porównaniem, jest odniesienie nauki kapłańskiej do *duchowego lekarstwa* dla Ludu Bożego. W końcu jest wzięta ze świętego źródła, czerpana wprost z refleksji nad Pismem Świętym oraz Tradycją. W homilii jest też ukryty „duchowy pokarm”, który syci lud. „Sakralny akt przepowiadania wewnątrznie łączy się z sakralną naturą słowa Bożego”⁷⁸

Głoszenie Ewangelii można też przyrównać do udzielania Ciała i Krwi Pańskiej podczas komunii dla pokrzepienia ludu. Nie można zapominać o tym, że Słowo Boże jest „żywe, (...) skuteczne i ostrzejsze niż wszelki miecz obosieczny, przenikające aż do rozdzielenia duszy i ducha, stawów i szpiku, zdolne osądzić pragnienia i myśli serca” (Hbr 4,12). Każde głoszenie słowa nie kończy się, dopóki nie spowoduje w słuchaczu przemiany życia, aby ten stał się darem dla innych w miłości⁷⁹.

3.2. Miejsce przewodniczenia

Inna nazwa dla miejsca przewodniczenia to *sedilia*, bo „ukazuje obecność Chrystusa pośród zgromadzonego Kościoła”⁸⁰. Oprócz tego wskazuje na Chrystusa Króla, który przewodniczy zgromadzeniu i kieruje modlitwą, stąd siedzenie biskupa ma często kształt tronu. W ten sposób dopełnia funkcję królewską w Kościele⁸¹. Jest to miejsce, z którego kapłan zanosi modlitwy do Boga w imieniu całego ludu⁸².

⁷⁷ Por. J. HANI, dz. cyt., s. 78.

⁷⁸ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium Homiletyczne*, nr 26.

⁷⁹ Por. tamże, nry 25–27.

⁸⁰ J. MIAZEK, dz. cyt., s. 11.

⁸¹ Por. KK 13; J. GÓRZYŃSKI, *Czy istnieje modelowe prezbiterium w świetle wytycznych soborowych?*, w: *Architektura i sztuka kościołów w świetle liturgii. Dawne i nowe wnętrza kościołów wobec potrzeb odnowionej liturgii. II Seminarium Kurii Metropolitalnej Warszawskiej*, red. S. NOWAKOWSKI, Warszawa 2010, s. 18.

⁸² Por. A. M. WIERZBICKA, dz. cyt., s. 39.

Reforma liturgiczna wskazuje na społeczny i wspólnotowy charakter liturgii. Jej wyrazem staje się dialog, w którym istotnym elementem jest miejsce celebransa. Wskazując na wymiar hierarchiczny Kościoła, poprzez ustawienie siedzeń w odpowiedni sposób, jasno zostaje ukazany przewodniczący liturgii. Krzesło w miejscu przewodniczenia oznaczało w historii objęcie konkretnego urzędu. Prawo siedzenia podczas liturgii w pierwszych wiekach było przyporządkowane tylko dla biskupa⁸³.

W liturgii dokonuje się uświęcenie i najdoskonalsza chwała Boga⁸⁴. Sam Chrystus uwielbiony czyni swoje dzieło, dlatego wykonuje je przez swojego przedstawiciela, który sprawuje najświętsze czynności. Przez swoją obecność i działanie Chrystus ukazuje się w celebransie, który oddaje Mu swoje ciało.

Miejsce przewodniczenia ma szczególne znaczenie, ponieważ w ten sposób Lud Boży ma uświadomić sobie wejście Chrystusa Pana w zgromadzenie. Godność Chrystusa ma być wyrażona przez odpowiednią formę miejsca przewodniczenia. Należy dołożyć wszelkich starań, aby pod wszelkimi względami faktycznym prowadzącym był celebrans liturgii. Kapłan uobecnia w swojej osobie Chrystusa Pana uwielbionego, który siedząc po prawicy Ojca uświęca człowieka⁸⁵.

Miejsce przewodniczenia przez swoje ustawienie ma pomóc ludziom w *sztuce uczestniczenia* w Najświętszej Ofierze, czyli we współdziałaniu ludzi z Bogiem w Duchu Świętym, przez odpowiedź również w Duchu Świętym. Wpływ na to ma ład i harmonia, jaki jest zaprowadzany przez odpowiednią kompozycję elementów składających się na prezbiterium.

Jezus Chrystus jest jedynym celebransem, przewodniczącym liturgii, a także najwyższym i jedynym liturgiem (por. Hbr 8,1n). Biskup lub kapłan wykonują czynności Chrystusa w Jego zastępstwie. Część czynności może być wykonywanych przez diakona, akolitę lub wyznaczonych posługujących.

Pierwszym podmiotem działań liturgicznych jest Jezus Chrystus, który swoją mocą i autorytetem zarządza świętym czasem, a w Jego

⁸³ Por. R. WALCZAK, dz. cyt., s. 39.

⁸⁴ Por. KL 7.

⁸⁵ Por. R. WALCZAK, dz. cyt., s. 40–42.

imieniu prowadzący odpowiada za porządek całej celebracji. Siła sprawcza księdza wypływa z partycypacji w kapłaństwie Chrystusowym na mocy święceń. To nie kapłan jest gospodarzem Eucharystii, ale Chrystus, który przewodniczy liturgii nie tylko symbolicznie, ale w pełni skutecznie. Jednym z zadań kapłana jest, by w trakcie liturgii nie zasłaniać swoją osobą obecności Boga. W czasie świętych czynności reprezentuje również Chrystusa modlącego się, jak również cały Kościół.

Przewodniczenie zgromadzeniu nie jest realizacją prywatnych wizji, ale uczestnictwem w oficjalnym kulcie Kościoła, do którego kapłan otrzymał mandat od Chrystusa. Celebrans jest sługą Bożych misterii, którymi ma mądrze i w granicach dopuszczonych przez dokumenty posługiwać w miłości Bogu i ludziom.

Bez głębokiego szacunku względem wiernych, niemożliwe jest godne przewodniczenie zgromadzeniu, w którym duchowe dobro wiernych jest pierwszym celem. Wymaga to samodyscypliny przy wypełnianiu obrzędów i respektowaniu zewnętrznych elementów, jak również troski o ujawnienie się miłości Bożej względem ludu. Swoista *choreografia liturgiczna* nie powinna być lekceważona, ale z przejęciem i powagą podejmowana przez uczestników zgromadzenia, by realnie tworzyć wspólnotę.

Przez obrzędy wstępne wierni mają połączyć się we wspólnotę i przygotować do właściwego słuchania Słowa Bożego oraz pełniejszego uczestnictwa w Eucharystii. Gromadzenie wiernych określa się jako łaskę rozpoczęcia, co wskazuje na nieskończony szacunek dla Ludu Bożego przychodzącego na liturgię Kościoła. Wskazuje też na skupienie obecne w tych obrzędach, pomagające wejść w komunie z Bogiem i braćmi. Istotę tego czasu można określić jako łaskę dobrego początku.

Kluczowa jest tutaj obecność zarówno wiernych jak i celebransa. Nie chodzi tylko o fizyczne znajdowanie się w danym miejscu i czasie, ale by umysłem i sercem być w sprawowanych misteriach, traktować je z należyтым szacunkiem.

W pewnym sensie liturgię można nazwać „dziełem sztuki”, ponieważ jest „działaniem publicznym, społecznym, ustrukturalizo-

wanym, harmonijnym”⁸⁶. Jedną z najważniejszych postaw podczas celebracji jest świętowanie obecne wewnątrz serca człowieka i przejawia się też na zewnątrz. *Ars praesidendi*, czyli sztuka przewodniczenia objawia się również przez zachowanie harmonii liturgii, która jawi się, gdy sprawowane święte obrzędy mające swój rytm pochodzą z serca zjednoczonego z Bogiem, gdzie niczego nie brakuje, ale nie ma też elementów niepotrzebnych.

Kościół wzywa swoich pasterzy, by przez całe życie coraz głębiej przeżywali przewodniczenie liturgii rozważając to, co sprawują i zachowywali zapisy dokumentów liturgicznych szanując sacrum Eucharystii i odpowiedzialność za powierzona im owczarnię⁸⁷.

4. Miejsce chrztu i bierzmowanie

4.1. Chrzest

Chrzest rozpoczyna drogę chrześcijanina w nowym życiu w Chrystusie. Rytuał chrztu posiada cztery etapy: przyjęcie, wprowadzenie do Kościoła przez ambonę, zanurzenie i obmycie w Chrystusie oraz zakończenie w bliskości ołtarza⁸⁸.

Chrzest jest sakramentem miłosierdzia nad człowiekiem, mającym być ochrzczonym, jest to dar miłości Bożej. Archetypem chrztu jest unoszenie się Ducha nad wodami oraz potop, zaś przejście Izraelitów przez Morze Czerwone to obraz społeczności ochrzczonych. We chrzcie świętym mamy udział w namaszczeniu Pana naszego Jezusa Chrystusa Duchem Świętym w wodach Jordanu. Woda chrzcielna to ta sama, która wypłynęła z przebitego boku Chrystusowego. We chrzcie działa niewidzialna łaska Jezusa Chrystusa, a w wodzie moc Ducha Świętego, w której następuje odnowienie naszej upadłej natury⁸⁹.

Przez chrzest następuje zapoczątkowanie zgromadzenia Ludu Bożego⁹⁰. Chrzest włącza nas w paschalną tajemnicę Chrystusa, czyli

⁸⁶ R. PIERSKAŁA, *Ars celebrandi w odnowionej liturgii*, w: *Kultura i sztuka w służbie Eucharystii*, red. R. PIERSKAŁA, R. POŚPIECH, Opole 1997, s. 104.

⁸⁷ Por. R. PIERSKAŁA, dz. cyt., s. 101–104.

⁸⁸ Por. M. NOWAK, dz. cyt., s. 37.

⁸⁹ MR, *Wigilia Paschalna*, s. 172–178.

⁹⁰ Por. KKK 1185.

w Nim umieramy, jesteśmy pogrzebani, w Nim jesteśmy przywracani do życia i razem z Nim zmartwychwstajemy (por. Dz 17,28). Otrzymujemy też Ducha Świętego, przez co stajemy się rzeczywiście synami Bożymi, czyli otrzymujemy godność wolnych dzieci Bożych, w których Bóg ma upodobanie. W ten sposób oddajemy Mu prawdziwą cześć, której od nas pragnie⁹¹. Otrzymując znamię chrztu, stajemy się włączeni w „rodzaj wybrany, królewskie kapłaństwo, naród święty, lud nabyty” (1P 2,9), a naszym obowiązkiem staje się uczestniczenie w pełni, świadomie i czynnie w obrzędach liturgicznych⁹² oraz wyznawanie przed ludźmi wiary, którą otrzymaliśmy od Boga przez Kościół⁹³.

Chrzest jest bramą do Królestwa Bożego, to pierwszy sakrament nowego prawa. Nakazał nam to Jezus Chrystus słowami: „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (J 3,5). Chrzest jest też aktywną odpowiedzią na Ewangelię Chrystusa. Przez chrzest chrześcijanie tworzą razem mieszkanie Boga w Duchu Świętym i przez niego stają się uczestnikami Bożej natury. Przez wezwanie i naznaczenie imieniem Trójcy Przenajświętszej ochrzczeni stają się Jej własnością i wchodzi z Nią we wspólnotę, a nawet w Chrystusie ściśle stają się złączeni w jedno⁹⁴.

Chrzest jest sakramentem wiary Kościoła, który przez ten sakrament obdarza ludzi życiem łaski. Następuje wszczępienie człowieka w Chrystusa, tak jak latorośle w szcep winny oraz usprawiedliwienie grzeszników przez łaskę Jezusa Chrystusa. Bóg czyni z ochrzczonej swoją świątynią i przypomina o nieustannej opiece i obronie, jaką obdarza swoje umiłowane dzieci.

Następuje tu również wylanie łaski Bożej, które jest zobowiązaniem rodziców do dawania słowem i przykładem świadectwa wiary w Chrystusie Jezusie i wychowywania w wierze. Również rodzice chrzestni powinni podtrzymywać w wierze nowo ochrzczonej. Chrzest jest przyobleczeniem w Chrystusa i Jego zasługi. Jako dzie-

⁹¹ Por. KL 6; OChD 47, 49, 84.

⁹² KL 14.

⁹³ Por. KK 11.

⁹⁴ Por. OChD, *Wprowadzenie ogólne*, nry 3–6.

ci Boże otrzymują dziedzictwo życia wiecznego, którego zrealizowania oczekują w nadziei. Nowo ochrzczony przez chrzest staje się znakiem nowego życia i jest przyjęty do królestwa Chrystusowego⁹⁵. Uczestniczy też w Jego Boskiej świętości, staje się światłem w Chrystusie i jest włączony w członki Ciała Chrystusa⁹⁶.

Przez chrzest ludzie mają odpuszczone wszystkie grzechy oraz są uwalniani spod władz ciemności przez nowe niebiańskie narodziny z wody i Ducha Świętego, stają się nowym stworzeniem, aby razem z całym Kościołem sprawować paschalne misterium Jezusa Chrystusa⁹⁷. Następuje zwycięstwo światłości, czyli Chrystusa, nad ciemnością śmierci grzechu.

Chrzcielnica jest jakby łonem Kościoła, w którym chrześcijanie rodzą się przez Ducha Świętego do życia w Jezusie Chrystusie⁹⁸. Znak wody wskazuje na życie, zdrowie, odnowę, oczyszczenie, podtrzymanie życia, orzeźwienie i pokrzepienie. Wchodząc do świątyni i żegnając się wodą święconą człowiek staje się „umocniony znakiem i rzeczywistością nadprzyrodzoną”⁹⁹.

Woda gasząca pragnienie Izraelitów na pustyni jest też symbolem nowego Przymierza zawartego z ludźmi¹⁰⁰. Woda ma ścisły związek z misterium życia Chrystusa, który „wydał się za Kościół, aby go uświęcić, oczyściwszy obmyciem wodą, któremu towarzyszy słowo” (Ef 5,26). Rodzice, chrzestni i inni uczestnicy chrztu reprezentują „zarówno Kościół lokalny, jak i całą społeczność Świętych i wierzących, Kościół Matkę”¹⁰¹, która rodzi wszystkich wierzących. Woda święcona ma przypominać zgromadzonym o obietnicach chrzcielnych¹⁰².

⁹⁵ Por. OChD 10, 36, 47, 49, 51, 53, 65, 67, 70, 77, 84, 161, 211.

⁹⁶ Por. OCWD 210, 226, 229.

⁹⁷ Por. OCWD, *Wprowadzenie ogólne*, nry 1–2.

⁹⁸ Por. *Obrzęd błogosławieństwa chrzcielnicy czyli nowego źródła chrzcielnego*, w: *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, t. II, Katowice 2010, nr 836.

⁹⁹ H. NADROWSKI, *Sacrum przestrzeni i sztuki a liturgia*, w: *Liturgia Sacra* 9 (2003) nr 1, s. 132.

¹⁰⁰ MR, *Wigilia Paschalna*, s. 177.

¹⁰¹ OChD 2.

¹⁰² Por. KKK 1185.

Znak krzyża czyniony na czole dziecka ukazuje wolę rodziców i chrzestnych oraz Kościoła, by udzielić dziecku chrztu¹⁰³. Biała szata symbolizuje nową godność ochrzczonego, a zapalona świeca przypomina, że jego powołaniem jest postępować jak dzieci światłości¹⁰⁴.

Namaszczenie krzyżmem wskazuje na to, że we chrzcie wszyscy są złączeni sakramentalnym węzłem jedności, by wytrwać na życie wieczne¹⁰⁵. Krzyżmo święte służy również do namaszczenia bierzmowanych czy podczas święceń – ręce prezbiterów oraz głowy biskupów. Tymi samymi olejami dokonuje się namaszczenia kościoła oraz ołtarza podczas obrzędu ich poświęcenia¹⁰⁶.

Od starożytności chrześcijańskiej baptysteria były ośmiokątne, co wskazuje na nowe życie, które uzyskujemy przez zmartwychwstanie Chrystusa, a które nie kończy się tu na ziemi, ale zmienia się i przez bramę chrztu mamy otwarte drzwi do wiecznej radości po śmierci. Cyfra osiem wskazuje na doskonałość, wieczność, przemianę i odrodzenie. Baseny chrzcielne zaś najczęściej są w kształcie sześciokąta – cyfra sześć wskazuje na śmierć Chrystusa w szóstym dniu tygodnia. Zestawienie tych dwóch kształtów ukazuje tajemnicę przechodzenia ze śmierci dla świata do życia w Chrystusie.

Chrzcielnice bywały też w formie krzyża, bo jak mówił św. Paweł, przez krzyż Chrystusa przeszliśmy ze śmierci do życia (por. Rz 6,1nn). Umieszczenie kaplicy chrzcielnej w północnej części kościoła wskazywało na wydobycie nowo ochrzczonego z siedel zła, ponieważ północ symbolizowała grzech. W baptysteriach zejście po trzech schodkach oznaczało koniec życia uwikłanego w zło, a wejście wyżej wskazywało na zanurzenie w zmartwychwstanie Chrystusa¹⁰⁷.

¹⁰³ Por. OChD 16.

¹⁰⁴ Por. OCWD 33.

¹⁰⁵ Por. OChD, *Wprowadzenie ogólne*, nr 4.

¹⁰⁶ Por. *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Watykańskiego II dostosowany do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2013, nr 274.

¹⁰⁷ Por. M. NOWAK, dz. cyt., s. 36.

Obrzędy chrzcielne oraz wszystkie elementy mają na celu pobudzanie zgromadzonych do głębszej i prawdziwej wiary. Dobrym porównaniem są tu obrazy Dobrego Pasterza, Adama i Ewy lub inne malowidła, mówiące o wybawieniu z grzechów przez Chrystusa. Chrzest ma ścisły związek z Eucharystią, w czasie której ma miejsce uobecnienie misterium śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, będące źródłem sakramentu chrztu.

Przez chrzest tworzymy budowlę w Duchu Świętym, są to też wrota do wszystkich sakramentów. Chrzcielnica jest symbolicznym źródłem, a kamień, z którego jest zrobiona mówi o odbiciu wieczności w czasie. Drewno wskazuje na odnowienie życia, a woda jest niezbędnym warunkiem życia w ogóle.

Cyfra osiem nawiązuje też do ośmiu kolorów, które po połączeniu tworzą kolor biały znamionujący ludzi po chrzcie. To wydarzenie uzdalnia wierzących do walki ze złem i umożliwia zasługiwanie przed Bogiem. Baptysterium jest miejscem świętym, a jego odpowiednie ustawienie podkreśla związek chrztu ze słowem Bożym i Eucharystią. W ten sposób jest zaznaczana jedność misterium paschalnego przejawiająca się w sakramentach świętych¹⁰⁸. Chrzest jest zdecydowanie najwspanialszym i najpiękniejszym darem Boga¹⁰⁹.

Zanim człowiek wejdzie do miejsca świętego, powinien poddać się oczyszczeniu, którym jest chrzest. W pewnym sensie za każdym razem przypominamy sobie i odnawiamy ten sakrament obmywając się wodą święconą przy każdym wejściu do kościoła.

Uczynienie znaku krzyża wodą święconą symbolizuje obmycie z grzechów, żal za nie. Kamień, z którego zbudowana jest kropielnica oznacza trwanie, woda zaś życie. Przypomina też pierwotny ocean z Księgi Rodzaju, nad którym unosił się Duch Boży, tuż przed aktem stworzenia. W pierwszych wiekach ośmiornica była zwierzęcym przedstawieniem duszy odrodzonej przez wodę chrztu. „Nurek wyławia perłę z morza. Zanurzcie się (przez chrzest) i wydobądźcie z wody czystość, co kryje się w niej jak perła, z której wyszła korona Boskości”¹¹⁰.

¹⁰⁸ Por. R. WALCZAK, dz. cyt., s. 65–71.

¹⁰⁹ Por. KKK 1216.

¹¹⁰ J. HANI, dz. cyt., s. 83.

4.2. Bierzmowanie

Sakramenty bierzmowania i Eucharystii są dopełnieniem sakramentu chrztu¹¹¹. Podczas sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej zostaje w nas odcisnięta pieczęć Ducha Świętego i otrzymujemy Jego pełnię. W Nim stajemy się coraz bardziej podobni do Jezusa Chrystusa, aby przez ewangelizowanie wszystkich ludzi, jak najszybciej zjednoczyć całe Ciało Chrystusa. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego doprowadzają do pełnej dojrzałości wszystkich katolików, by „w świecie pełnić posłannictwo właściwe całemu ludowi chrześcijańskiemu”¹¹².

Przez chrzest i bierzmowanie chrześcijanie stają się uczniami i świadkami Ewangelii Chrystusowej¹¹³. Bierzmowanie jeszcze doskonalej wiąże chrześcijanina z Kościołem oraz jest przyjęciem obiecanej mocy Ducha Świętego, by jeszcze mocniej słowami i uczynkami dawać świadectwo o męce i zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa i bronić tej wiary. W ten sposób katolicy stają się czynnymi członkami Kościoła budującymi Ciało Chrystusowe w wierze i miłości¹¹⁴.

5. Wybrane elementy nawy kościoła i zakrystii

Każdy element w kościele ma swoje ściśle określone przeznaczenie i cel, jednak na tym nie kończy się ich rola. Oprócz tego wszystkie przedmioty związane z kultem stanowią znaki i symbole rzeczywistości nadprzyrodzonych¹¹⁵.

5.1. Tabernakulum

Tabernakulum to namiot święty, przywodzący na myśl ten znajdujący się w obozie Izraelitów i wędrujący wraz z nimi aż do czasu wzniesienia świątyni jerozolimskiej¹¹⁶. Święty Jan w Ewangelii mó-

¹¹¹ OChD 18.

¹¹² Por. KL 2; OChD, *Wprowadzenie ogólne*, nr 2.

¹¹³ Por. OChD 47.

¹¹⁴ Por. KK 11; OCWD 229.

¹¹⁵ Por. OWMR 288.

¹¹⁶ Por. A. BAYER, *Les archives du tabernacle*, Geneve 2013, cyt. za: M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 144.

wiąc o Chrystusie nawiązuje do tego wydarzenia w słowach: „Słowo ciałem się stało i zamieszkało wśród nas” (J 1,14).

Najświętszy Sakrament „należy przechowywać w kościołach wedle przepisów liturgicznych w miejscu najdostojniejszym i z największą czcią, ponieważ jest ono dowodem wdzięczności, poręką miłości i obowiązkiem należnej czci względem Chrystusa Pana obecnego w tymże Sakramencie”¹¹⁷. W tabernakulum jest również przechowywany konsekrowany Chleb, jako „duchowy ośrodek społeczności zakonnej lub wspólnoty parafialnej, a nawet całego Kościoła i całej ludzkości”¹¹⁸.

Wymagana jest też nieustannie płonąca lampka, wskazująca na obecnego Chrystusa, pobudzająca wiernych do modlitwy oraz ukazująca cześć Ludu Bożego względem Boga¹¹⁹. Nie powinno się niczego stawiać na tabernakulum, by przez to nie naruszyć jego godności – nie może być używane jako podstawa lub piedestał¹²⁰.

Po ołtarzu i ambonie tabernakulum jest kolejnym ogniskiem skupiającym uwagę i modlitwę wiernych. Wskazuje też na nieustanną obecność Boga pośród swojego ludu. Bóg jest obecny w Kościele na różne sposoby, między innymi pod Postaciami eucharystycznymi. Tą obecność należy dostrzegać w połączeniu z innymi przejawami obecności Bożej, czyli Słowem, zgromadzeniem i kapłanem. W ten sposób zaznacza się zróżnicowanie obecności Boga¹²¹. Cel przechowywania Świętej Rezerwy jest potrójny: po pierwsze, by udzielać wiatyku, by udzielać wyjątkowo Komunii świętej poza Eucharystią oraz adoracja¹²².

Na początku Święta Rezerwa była przechowywana dla chorych, którzy nie mogli być obecni na Mszy świętej. W ten sposób mogli mieć udział w sprawowanym misterium przez przyjęcie Komunii świętej. Sobór Trydencki zwrócił uwagę na adorowanie Postaci eu-

¹¹⁷ DK 5.

¹¹⁸ Por. PAWEŁ VI, encyklika *Mysterium fidei*, 3 września 1965.

¹¹⁹ Por. Św. Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, 25 maja 1967, nr 57.

¹²⁰ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 171.

¹²¹ Por. Tamże, s. 144–145.

¹²² Por. Św. Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, 25 maja 1967, nr 49.

charystycznych, które pozwala na spotkanie i kontemplowanie Jezusa umęczonego i zmartwychwstałego. Tabernakulum tworzy kolejne miejsce skupienia, jednak ważne jest, by kościół pośród tych różnych przestrzeni tworzył spójną całość. Tabernakulum swoim kształtem i umiejscowieniem ma przypominać obecność Chrystusa, który umarł i zmartwychwstał¹²³.

5.2. Konfesjonał

Każdy kościół katolicki posiada miejsce do sprawowania sakramentu pokuty. Przystępujący do tego sakramentu otrzymują przebaczenie znieważenia Boga dzięki miłosierdziu Bożemu, jednocześnie dostępując pojednania z Kościołem, ponieważ przez grzech zadali Mu ranę. Ciało mistyczne przyczynia się do nawrócenia grzeszników przez miłość, modlitwę i przykład¹²⁴.

Spowiedź jest głęboko związana z misterium zbawienia. Ujawnia się w obdarowaniu Apostołów Duchem Świętym przez Chrystusa i w słowach: „Którym odpuscicie grzechy, są im odpuszczone, a którym zatrzymacie, są im zatrzymane” (J 20,23).

Miejsce spowiedzi zmieniało się na przestrzeni wieków i było w dużej mierze uzależnione od teologicznego rozumienia tego sakramentu. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa zaciągnięcie grzechu ciężkiego pociągało w konsekwencji wyłączenie ze wspólnoty wiernych. Dzisiaj przez grzech ciężki Kościół rozumie utratę łaski uświęcającej przez człowieka i brak możliwości zasługiwania przed Bogiem na życie wieczne. Według dokumentów po Soborze Watykańskim II miejsce konfesjonału powinno być łatwo dostępne, ale również ważne jest zapewnienie dyskrecji podczas spowiedzi¹²⁵.

5.3. Elementy kultyczne

W przeszłości każde naczynie liturgiczne miało swoje znaczenie symboliczne. Na przykład kielich i patena symbolizowały grób Pański, ponieważ w nich znajduje się Krew i Ciało Chrystusa. Korporał z kolei był utożsamiany z całunem, w który zostało owinięte Ciało

¹²³ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 148–152.

¹²⁴ Por. KK 11.

¹²⁵ Por. M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 162–165.

ukrzyżowanego Zbawiciela. Tak jak grób i całun były świadkami zmartwychwstania Chrystusa, tak te naczynia też uczestniczą w tym wydarzeniu¹²⁶.

Różnorodność szat liturgicznych jest zewnętrznym znakiem różnorodnych funkcji sprawowanych podczas liturgii, zarówno duchownych, jak i świeckich. Podkreślają też piękno i godność wykonywanych czynności¹²⁷.

Wszystkie dzieła sztuki, będące w przestrzeni liturgicznej, nie są już jak kiedyś biblią pauperum, ale stają się znakami i symbolami rzeczywistości nadprzyrodzonych¹²⁸. Są również skrótem i sygnałem, a nie tylko ilustracją, czy krótkim zdarzeniem. Wznosząc ku Bogu myśl człowieka, mają pomagać w czczeniu i chwaleniu Boga¹²⁹.

Sztuka chrześcijańska dąży do tego, by pomóc wierzącemu przeżyć należycie liturgię, przez nawrócenie i powrót do Boga sercem i obyczajami¹³⁰. Znak liturgiczny posiada kilka cech, które należy sobie uświadomić: przypomina wydarzenia minione, przedstawia rzeczywistość nadprzyrodzoną aktualnie obecną, zapowiada przyszłe życie oraz ma w sobie zobowiązującą moc¹³¹.

Obrazy „tak się przedstawia, aby prowadziły wiernych do misteriów wiary sprawowanych w liturgii”¹³². Razem z rozważaniem słowa Bożego i śpiewem psalmów są harmonijnymi znakami celebracji, mającymi na celu wyciśnięcie się w „pamięci serca”, oraz by przeniosło się na życie każdego wiernego¹³³.

Obrazy nie spełniają tylko funkcji dekoracyjnej i dydaktycznej, ale liturgiczną oraz przypominają o wymiarze eschatologicznym przeżywanej Eucharystii¹³⁴. Wszystkie dekoracje wyobrażające naturę i wszelkie inne wizerunki, znajdujące się w środku jak i na zewnątrz

¹²⁶ Por. M. ZACHARA, dz. cyt., s. 242.

¹²⁷ Por. OWMR 335.

¹²⁸ Por. KL 123.

¹²⁹ Por. A. FILIPEK, dz. cyt., s. 134.

¹³⁰ Por. KL 124.

¹³¹ Por. C. VAGAGGINI, *Teologie der Liturgie*, Einsiedeln 1959, cyt. za: A. FILIPEK, dz. cyt., s. 135.

¹³² OWMR 318.

¹³³ Por. KKK 1162.

¹³⁴ Por. M. ZACHARA, dz. cyt., s. 238–239.

kościół *śpiewają nową pieśń* na cześć Stwórcy i w ten sposób wypełniają się słowa Psalmisty: „a w Jego pałacu wszystko woła chwała!” (Ps 29,9b). Paradoksalnie obecna cisza ma za zadanie uświadamiać spoczynek i szczęśliwość, które osiągniemy w niebie¹³⁵.

Nie można sprawować liturgii, jeśli w strefie ołtarza nie znajduje się krzyż. Przypomina on przede wszystkim mękę krzyżową Chrystusa i Jego ofiarę, która jest źródłem zbawienia i jedyną drogą, by zbliżyć się do ołtarza uobecniającego Chrystusa zmartwychwstałego. Jest streszczeniem misterium paschalnego.

Krzyż przedstawia to samo, co wydarza się na ołtarzu podczas sprawowania Eucharystii. Krzyż nie powinien sugerować, że jest „kresem ofiary, końcem misterium, podczas gdy jest etapem pośrednim”¹³⁶ prowadząc wiernych do ołtarza, w którym obecny jest Chrystus zmartwychwstały. Jako kolejny element zwracający uwagę wiernych nie powinien jednak przytłaczać i odrywać wzroku od ołtarza. Ma przypominać misterium Zbawienia, a nie dramat Kalwarii.

Z hańbiącego narzędzia zbrodni przez śmierć Zbawiciela stał się symbolem obecności i bliskości Boga, przez tryumf. Przywołuje na myśl ostateczne zwycięstwo, w którym mamy udział przez zjednoczenie z Bogiem. Jest to tron, miejsce królowania Pana życia, Nauczyciela i Sędziego.

Drzewo samo w sobie jest symbolem życia, oznaczające niebo i ziemię, łączące to, co na dole i to, co w górze. Przypominając drzewo rajske – dające nieśmiertelność – wskazuje na Bożą obecność, które daje istnienie całemu światu stworzonemu.

Od zmartwychwstania krzyż Chrystusa był czczony przez chrześcijan, a szczególnego nabożeństwa nabrali wierzący po odkryciu przez świętą Helenę drzewa krzyża. Dawni pisarze mówią o nim jako o „cennym ciężarze” Prefacja z dnia 14 września wspomina krzyż, który był narzędziem pokonania szatana, zaś prefacja o Męce Pańskiej ukazuje moc tego krzyża, na którym „dokonał się sąd nad światem i zajaśniała potęga Ukrzyżowanego”¹³⁷.

¹³⁵ Por. A. J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., s. 201.

¹³⁶ M. E. ROSIER-SIEDLECKA, dz. cyt., s. 171.

¹³⁷ Tamże, s. 166–169.

Krzyż znajdujący się na belce tęczowej pomiędzy prezbiterium a nawą miał wskazywać na to, że nie da się wejść z kościoła ziemskiego do niebieskiego inaczej, jak tylko przez krzyż¹³⁸. Jeśli budynek kościoła jest w formie krzyża, wtedy ma przypominać kształtem Syna Człowieczego, jeśli zaś jest okrągły, ma za zadanie uświadamiać na nowo wierzącym obowiązek głoszenia Ewangelii po całej kuli ziemskiej¹³⁹.

5.4. Elementy architektoniczne

Jeśli zagłębimy się w naukę teologów Kościoła Katolickiego, odkryjemy jak wiele elementów ma swoje głębokie, duchowe znaczenie. Na przykład mury przedstawiają wszystkich wiernych od początku historii zbawienia – zarówno nawróconych żydów, jak i tych pochodzących od pogan.

Każdy kamień i cegła to żywy człowiek znajdujący się na swoim miejscu, zbudowani na naszym Panu Jezusie Chrystusie, który jest kamieniem węgielnym Kościoła i na papieżu będącym widzialnym znakiem tego fundamentu Bożego, na którym wszystko się wznosi. Wapnem i cementem jest miłość Boża pochłaniająca piasek, czyli ziemskie uczucia, przez wodę, to jest Ducha Świętego oraz świętych obcowania. Cztery ściany kościoła wskazują na cnoty kardynalne, to jest roztropność, sprawiedliwość, wstrzemięźliwość i męstwo.

„Przylgnęła do prochu dusza moja” – mówi Psalm 119 symbolicznie wskazując na posadzkę kościoła jako pokorę. Po nabyciu tej cnoty wpatrujemy się w sklepienie pobudzające naszą wiarę i nadzieję zachęcając do zwracania ku niebu każdego uczucia, myśli i czynu. Dach ukazuje niezgłębioną miłość Bożą, która po chrzcie zabezpiecza serce człowieka przed każdym grzechem. Dzięki tej nigdy nierozrywającej się zasłonie, dzieci Boże są chronione przed śmiertelnymi skutkami swoich grzechów.

Drzwi można interpretować w Tradycji Kościoła na wiele sposobów. Przede wszystkim przedstawiają sakrament chrztu i łaskę wiary, które podnoszą człowieka do godności dziecka Bożego i dzie-

¹³⁸ Por. J. NOWIŃSKI, dz. cyt., s. 14.

¹³⁹ Por. A. J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., s. 220.

dzica królestwa niebieskiego otwierając mu wejście i zjednoczenie z mistycznym Ciałem Pana Jezusa, żywej świątyni Trójcy Przenajświętszej. Po drugie wskazują na Chrystusa, który sam powiedział: „Ja jestem bramą” (J 10,7), przyciągając ludzi przez łaskę i wprowadzając do kościoła. W trzeciej interpretacji znajduje się Matka Boża, o której śpiewamy w litanii loretańskiej, że jest „Bramą Niebieską”, bo w niej dokonał się największy cud Wcielenia Boga.

Sama świątynia będąca z jednej strony symbolem całego świata, z drugiej strony jest też *bramą* w zaświaty. Właśnie o tym wspomina Stary Testament: „O, jakimże lękiem napawa to miejsce! Nic tu innego, tylko dom Boży i brama nieba” (Rdz 28,17). Natomiast Tytus Burckhardt wykazuje, że brama jest obrazem całej świątyni¹⁴⁰, ponieważ najczęściej jest prostokątna, zwieńczona łukiem powtarzając w ten sposób kształt kościoła zakończony prezbiterium.

Podczas rytuału konsekracyjnego biskup namaszcza węgary świętym krzyżem mówiąc: „Niech ta brama będzie błogosławiona i uświęcona... niech będzie wejściem zbawienia i pokoju; niech będzie bramą pokoju za wstawiennictwem Tego, który Siebie nazwał *Bramą*, Naszego Pana Jezusa Chrystusa” Cała ornamentyka portali rozwija symbolikę mistyczną, mówiącą o Chrystusie, jak również zapowiada niebieskie Jeruzalem, co wzajemnie się uzupełnia.

Wyobrażenia gwiazd na bramie mają szczególne znaczenie, ponieważ symbolizują ruch nieba, czyli działanie Słowa Bożego w świecie. Podczas gdy najczęściej Chrystus, będący w centrum tympanonu siedzi nieruchomo, nadal niezmienny, tak dookoła Niego wciąż dokonuje się objawienie Boga w świecie.

W wielkich katedrach widzimy po każdej stronie budowli po trzy otwory, czyli w sumie dwanaście, na wzór bram Jeruzalem niebieskiego – na fasadzie zachodniej, północnej i południowej są to drzwi, a od wschodniej wielkie witraże absydy, które stają się „drzwiami solarnymi” przyjmującymi wschodzące słońce.

Do liczby dwunastu Apostołów, duchowych kolumn Kościoła, nawiązuje też tradycyjne dwanaście filarów nawy oznaczonych podczas konsekracji taką samą ilością krzyży. Oprócz tego archiwol-

¹⁴⁰ Zob. T. BURCKHARDT, *Je suis la Porte*, w: „Et. trad.”, lipiec–sierpień 1953.

ta lub węgary drzwi rzeźbione są we fryz roślinny przedstawiający winną latorośl, czyli Chrystusa mówiącego: „Ja jestem prawdziwym krzewem winnym” (J 15,1n). Koło jako element ornamentacyjny w kościołach do epoki karolińskiej nawiązuje do krzyża lub monogramu Chrystusa wpisanego w okrąg.

Cztery stworzenia otaczające Chrystusa w chwale, to tak zwany *tetramorf*. Jest to plastyczna transpozycja wizji Ezechiela (Ez 1,5–14) i świętego Jana: „wokół tronu cztery postacie, pełne oczu z przodu i z tyłu. Pierwsza postać podobna była do lwa, postać druga podobna do cielca, postać trzecia miała twarz jakby człowieczą, a postać czwarta podobna była do orła w locie” (Ap 4,6–8).

Są to symbole ewangelistów, oprócz tego jednak są to jeszcze cztery cheruby formujące żywy rydwan (*merkabah*), na którym Odwieczny objawił się Ezechielowi, a Chrystus w chwale świętemu Janowi. Oprócz tego są też idealnym wyobrażeniem całego żywego stworzenia oraz w tradycji żydowskiej odpowiadają dwunastu pokoleniom Izraela łącząc je z literami wielkiego Imienia Boskiego *YHWH*: *Y* odpowiada człowiekowi, *H* – lwu, *W* – wołu i kolejne *H* – orłu.

Ten rydwan symbolizuje działanie Boże w świecie. Ukazuje prawdę, że świat zmysłowy jest obrazem świata duchowego, że Chrystus jest pełnią całej rzeczywistości, zarówno fizycznej jak i duchowej.

Labirynty w świątyni są ciekawym tematem, ale bardzo rzadko poruszonym. Niektóre z nich możemy spotkać w nawie na skrzyżowaniu z transeptem lub na początku nawy. Są to najczęściej serie koncentrycznych kół lub ośmioboków. Środek labiryntu, wyraźnie zaznaczony jest wypełniony sceną figuralną lub motywem geometrycznym. W jego centrum zawsze przecinają się dwie prostopadłe osie tworząc pośród wzoru wyraźny krzyż.

Meandryczne drogi przedstawiają życie człowieka z wszelkimi problemami, zmianami, konsekwencjami kondycji człowieka i jego zanurzenie w świat. „Wejście do labiryntu jest narodzinami, wyjście – śmiercią”¹⁴¹, a jedynym światłem pozwalającym się odnaleźć jest łaska Boża, na co wskazuje właśnie krzyż wpisany w koło. Labi-

¹⁴¹ Por. J. HANI, dz. cyt., s. 100.

rynt symbolizuje świat, w którym głównym elementem jest krzyż porządkujący pozorny chaos. W średniowieczu labirynt nazywano „drogą do Jeruzalem”, miasta świętego, usytuowanego w centrum świata. Przebycie labiryntu zastępowało niekiedy pielgrzymkę do Jerozolimy, z którą związane były odpusty, dlatego traktowano je niezwykle poważnie. Wskazuje to na *drogę serca*, którą przebywa zarówno każdy człowiek pielgrzymujący do miejsca świętego, jak i każdy wierzący zbliżający się do Boga.

W historii pątnicy często pocałunkami obdarowywali drzwi do kościoła, na znak szacunku i czci. Drzwi przypominają też posłuszeństwo, na podstawie rozmowy Chrystusa z bogatym młodzieńcem, że jeśli chce wejść do królestwa niebieskiego, to powinien zachowywać przykazania (por. Mt 19,17).

Rozeta znajdująca się nad nimi jest znakiem korony na czole Króla królów. Obok drzwi można spotkać rzeźby świętych, którzy ewangelizowali przez wieki. Symbolizują kapłanów, wprowadzających ludzi do świątyni, aby w niej jednoczyli się z Bogiem. Kolumny zaś i filary ukazują Apostołów, na których opiera się Kościół¹⁴².

Wieża kościoła oznacza wyższość, a w wiekach średnich dowodziła również ludziom o wyższości duchowości nad materią i wskazywała na pasterską opiekę Kościoła Katolickiego nad ludem. Oprócz tego symbolizuje wznoszenie się i kierowanie modlitw wspólnotowych do Boga. Jeżeli jest zbudowana nad krzyżem, to wyobraża Serce Chrystusa Pana, a dźwięk dzwonów to nauka płynąca z tego Serca. Gdy wieże są przed fasadą, to są symbolem obrony nowego Jeruzalem, uzupełniające plan miasta Bożego¹⁴³.

Autorzy średniowieczni widzą w dzwonnicy obraz Matki Bożej i Kościoła, czyli Wieżę Dawidową, a inni przyrównują dzwony do „kaznodziejów i prałatów napominających i pouczających ludzi”¹⁴⁴. Wieża jest symbolem wznoszenia się oraz obrazem góry. Dzwony są jakby zwielokrotnionym głosem naszych radości i smutków. W pobożności ludowej sygnalizują również obecność sacrum oraz tworzą ją, przez dźwięk, który staje się znakiem odganiającym złe duchy

¹⁴² Por. A. J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., s. 220–221.

¹⁴³ Por. Tamże, s. 201.

¹⁴⁴ J. HANI, dz. cyt., s. 72.

od świątyni i miejsc zamieszkania. Przyzywa też błogosławieństwo Boże, by uciekły wszystkie burze, wichury oraz wszelkie klęski.

Ogień symbolizuje Ducha Świętego, który jest nam posłany od Ojca przez Jezusa Chrystusa. Świece wskazują na Jego działanie podczas liturgii. Równocześnie oznacza obecność Chrystusa i Jego miłość Jezusa do nas. Spalana świeca ukazuje również uniżenie Chrystusa przy Wcieleniu i wyniszczenie przez dobrowolną śmierć z miłości (por. Flp 2,6–8). Paschał jest symbolem Chrystusa, który ma rozpraszać mroki nocy i grzechu¹⁴⁵. „Oświecenie ołtarza przypomina, że Chrystus jest światłem na oświecenie pogan, którego Kościół blaskiem jaśnieje, a dzięki niemu cała rodzina ludzka”¹⁴⁶.

Światło naturalne – wpadające do kościoła – ma symbolizować światło nadprzyrodzonej wiary, które jest „prawdziwym światłem dusz”. Możemy je otrzymać tylko od Chrystusa, będącego słońcem sprawiedliwości wiecznej, oświecającego swój Kościół. Jest tutaj też zobrazowana historia Wcielenia, w której oknem jest sama Maryja, a przez którą na ziemię przyszło Światło niebieskie, Słońce sprawiedliwości, a sama jest królową teologii, nauczycielką doktorów. Inna interpretacja mówi o oknie jako Objawieniu, którego szkłem jest Tradycja i Pismo święte.

Umieszczenie ich między ziemią a niebem wskazuje ludziom drogę, która im umożliwi poznanie prawdy. Wskazuje również jak ważna jest zwyczajna gościnność, będąca specjalną cnotą pochodzącą od miłości¹⁴⁷.

Jak widzimy tradycje i zwyczaje przekazują wiele treści teologicznych, a rzeczy, które pozornie mogą wydawać się obojętne, przez wieki skrywały w sobie symbole rzeczywistości nadprzyrodzonej. Przestrzeń i przedmioty nas otaczające nie są obojętne dla naszej wiary, ale odpowiednio odczytane mają moc jej pogłębiania.

¹⁴⁵ Por. MR, *Wigilia Paschalna*, s. 161.

¹⁴⁶ OPKO, *Obrzęd poświęcenia ołtarza*, nr 22c.

¹⁴⁷ Por. A. J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., s. 201.

Zakończenie

Artykuł koncentruje się na znaczeniu teologicznym poszczególnych elementów w kościele. Już samo słowo *kościół* posiada w języku polskim dwa znaczenia. Jedno mówi o wspólnotcie wierzących pod przewodnictwem biskupów, a drugie wskazuje na budynek, w którym to zgromadzenie się spotyka. Aspekt wspólnotowy jest tak głęboki, że materiał w tym temacie jest nie do wyczerpania, bo bardzo szeroko na ten temat rozpisują się najważniejsze dokumenty kościelne, takie jak Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*, Konstytucja Dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium* czy Katechizm Kościoła Katolickiego. Teologia świątyni jako budynku ma głębokie wyjaśnienia teologiczne, jednak w dużej mierze opierające się na porównaniach autorstwa wielkich ludzi Kościoła.

Najobszerniej zaopatrzonym w symbolikę jest ołtarz, który wskazuje na krzyż Chrystusa, stół Pański, grób Chrystusa, samego Chrystusa i nie tylko. Ta bogata symbolika wpływa na ilość ołtarzy we wnętrzu sakralnym, by w ten sposób ukazać jedność i jedyność Chrystusa.

Nie da się pisać o elementach wyposażenia kościoła bez kontekstu sakramentalnego. Dlatego każdy element został opisany tu nie tylko teologicznie, ale również w nawiązaniu do czynności sakramentalnej, jakiej on jest udziałem. Obfitość wyżej wymienionych kwestii jest znacząca, dlatego zostały tutaj zaznaczone tylko najważniejsze myśli.

STRESZCZENIE

Przestrzeń do sprawowania kultu jest określona przez przepisy liturgiczne i Tradycję w taki sposób, by każdy element odpowiadał swojej funkcji, by wierni mogli swobodnie uczestniczyć w świętych czynnościach, by przestrzeń „mówiła” o Bogu i prowadziła do Niego. Wierni wszystkich wieków starają się, aby ich świątynia jak najlepiej odpowiadała tym wymogom. Kościoły pokazują, że polecenie Chrystusa, by *iść na cały świat i czynić na Jego pamiątkę* (por. Łk 22,19) wszyscy chrześcijanie chcą wypełniać możliwie jak najdokładniej.

SUMMARY

A space for worship is defined by liturgical regulations and Tradition in such a way that each element corresponds to its function, so that the faithful can freely participate in sacred activities, so that the space 'speaks' of and leads to God. The faithful of all ages strive to ensure that their temple is the best suited to these requirements. Churches show that Christ's command to go into the whole world and commemorate Him (cf. Lk 22:19) is something all Christians want to do as precisely as possible.